

Якщо вести мову про запобігання проявам тіньової економіки на державному кордоні, то варто звернути увагу на слабеньке наповнення Розділу XVII Митного кодексу України із назвою «Запобігання та протидія контрабанді», який вміщує однойменну Главу 66 із лише двома статтями, присвяченими виключно таким заходами як: «Контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» та «Переміщення товарів під негласним контролем». На мою думку, така система заходів неспроможна забезпечити заходи щодо запобігання та протидії контрабанді, а також не враховує існуючих на тепер безлічі доктринальних напрацювань у цій сфері.

Таким чином, існуюча законодавства України у сфері запобігання тіньовій економіці потребує системного удосконалення та врахування існуючих напрацювань науки кримінального права та кримінології.

Список використаних джерел

1. Сахневич Б., Безуглова І., Федотов О. Вплив війни на масштаби тіньової економіки в Україні. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 5. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.5.10>

2. Шепель Т.В., Наконечна В.І. Соціально-економічні наслідки міграції трудових ресурсів України та механізм їх регулювання. *Економічний простір*. 2020. Вип. 154. С. 179–185. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-34>

3. Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції: монографія / за заг. ред. А.В. Лісового. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 246 с.

Левченко Юрій Олександрович,
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, професор

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кваліфікуючі ознаки, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з основним складом межі типового покарання [1, с. 366].

Процес диференціації кримінальної відповідальності та покарання впливає низка чинників, одним із яких є наявність норм, що передбачають відповідальність спеціального суб'єкта. Зокрема, у частині другій статті 162 Кримінального кодексу України законодавець передбачив таку ознаку, визначивши спеціальним

суб'єктом службову особу. Однак диспозиція норми не конкретизує, у якому саме зв'язку зі своєю службовою діяльністю особа вчиняє посягання на недоторканність житла. Це породжує наукові дискусії, що стосуються меж кримінально-правової кваліфікації та співвідношення ч. 2 ст. 162 КК України з нормами розділу XVII Особливої частини КК України, зокрема зі статтями 364, 364-1, 365, 365-1, які передбачають відповідальність за зловживання владою або службовим становищем.

Одним із важливих механізмів диференціації кримінальної відповідальності є нормативне закріплення складів кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати відповідальність залежно від правового статусу особи, що вчинила злочин. У частині другій статті 162 Кримінального кодексу України передбачено обтяжуючу обставину – вчинення діяння службовою особою. Водночас законодавець не конкретизує, чи має таке посягання бути пов'язане з використанням особою своїх службових повноважень або владних функцій.

На це звертає увагу і Ю.М. Жмур, який підкреслює, що серйозним недоліком конструкції ч. 2 ст. 162 КК України є відсутність вимоги щодо наявності функціонального зв'язку між діянням і службовим статусом особи. Така невизначеність призводить до помилок у кваліфікації та створює підґрунтя для конкуренції норм кримінального закону [2, с. 46]. Проаналізуємо сучасний стан вчинення відповідних кримінальних правопорушень та відповідну правозастосовну практику впродовж останніх десяти років. Так, за даними судової статистики за ч. 2 ст. 162 КК було засуджено: в 2008 р. – 94 особи (ч. 1 – 1710 осіб), 2009 р. – 63 (ч. 1 – 860 осіб), 2010 р. – 38 осіб (ч.1 – 358 осіб), 2011 р. – 12 осіб (ч. 1 – 68 осіб), 2012 р. – 23 особи (ч. 1 – 43 особи), 2013 р. – 26 (ч. 1 – 158 осіб); 2014 р. – 26 осіб, в 2015 р. – 20 осіб (ч. 1 – 129 осіб), в 2016 р. – 10 осіб (ч. 1 – 149 осіб), в 2017 р. – 10 осіб (ч. 1 – 177 осіб); в 2018 р. – 16 осіб (ч. 1 – 166 осіб); в 2019 р. – 13 осіб (ч. 1 – 207 осіб); в 2020 р. – 19 осіб (ч.1 – 308 осіб); в 2021 р. – 13 осіб (ч. 1 – 399 осіб); в 2022 р. – 2 особи (ч. 1 – 313 осіб); в 2023 р. – 17 осіб (ч. 1 – 397 осіб)¹

Принагідно зауважимо, що статистичні дані за 2024 рік свідчать про зростання кількості кримінальних справ за порушення недоторканності житла, зокрема, на 12 % порівняно з попереднім роком, що вказує на посилення уваги до захисту прав власності. Офіційних зведень чи аналітики, які б підтверджували суттєве збільшення за 2025 рік, наразі немає, однак загальна тенденція до посилення захисту прав власності та вдосконалення законодавства може сприяти такому зростанню. Пов'язано це не з фактичним збільшенням кількості таких випадків, а з тим, що дії осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за частинами 3–5 ст. 185 КК України можуть бути перекваліфіковані у зв'язку з набранням 09.08.2024 р. чинності Закону України № 3886-IX від 18.07.2024 р. «Про внесення змін до Кодексу України про

адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів», згідно з яким були внесені зміни до ст. 51 КУпАП України, якими посилена відповідальність за вчинення дрібного викрадення чужого майна [3].

Вказаним законом внесені зміни у ст. 51 КУпАП, якою передбачена відповідальність за дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати, якими підвищена верхня межа вартості майна, викрадення якого охоплюється цим положенням, з 0,2 до 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тож після набрання чинності ЗУ № 3886-IX кримінальна відповідальність за статтями 185, 190, 191 КК України може настати лише, якщо розмір викраденого майна перевищує 2 нмдг. Унаслідок цієї зміни частина діянь, які на час їх вчинення передбачали кримінальну відповідальність, після цього охоплюється диспозицією ст. 51 КУпАП. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07.10.2024 р. (справа № 278/1566/21, провадження № 51-2555кмо24) [5], суд касаційної інстанції зробив правовий висновок, відповідно до якого Закон № 3886-IX, яким внесені зміни до ст. 51 КУпАП, є законом про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність у значенні ст. 5 КК України для тих діянь, які до набрання цим Законом чинності вважалися кримінальним правопорушенням, однак після набрання ним чинності підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 51 КУпАП. Зміни, внесені Законом № 3886-IX, мають зворотну дію в часі. Відтак дії осіб можуть бути перекваліфіковані ч. 3 або ч. 5 ст. 185 КК України на ч. 1 ст. 162 КК України, зрости кількісні показники [4].

Наведені вище статистичні дані щодо кількості осіб, засуджених за ч. 2 ст. 162 КК України, дозволяють зробити низку висновків. По-перше, у порівнянні з кількісними показниками засудження за частиною другою статей 163 та 182 КК України за аналогічний період, порушення недоторканності житла виявляється більш поширеним серед кримінальних правопорушень, що посягають на приватне та сімейне життя особи. По-друге, кількість кримінальних правопорушень, вчинених із кваліфікуючими ознаками, є істотно меншою, що свідчить про відносну рідкість обтяжених форм відповідних діянь.

Судова практика, зокрема, Верховний Суд у постанові від 3 вересня 2025 року зазначив, що проникнення до автомобіля із крадіжкою може бути кваліфіковане як незаконне проникнення до іншого володіння особи за ч. 1 ст. 162 КК України після декриміналізації «дрібною крадіжки». Верховний Суд у рішенні № 686/4313/20 постановив, що квартира, яка тимчасово не придатна для проживання через відсутність ремонту, все одно відповідає ознакам житла для застосування ст. 162 КК України.

Водночас під час аналізу статистичних показників щодо злочинів проти приватного та сімейного життя варто враховувати особливості процесуального порядку початку кримінального провадження за ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 163 та ст. 182 КК України. Вказані правопорушення належать до кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, що означає можливість їх порушення лише за заявою потерпілого. Відповідно, згідно з ч. 4 ст. 26 та п. 7 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України, відмова потерпілого (або його законного представника у передбачених законом випадках) від обвинувачення є безумовною підставою для закриття такого провадження.

У ч. 2 ст. 162 КК України передбачено, що застосування насильства або погрози його застосування є кваліфікуючими ознаками порушення недоторканості житла. Однак вказане формулювання не містить уточнень щодо протиправного характеру насильства, його виду (фізичного чи психічного) або ступеня інтенсивності (зокрема, чи є воно небезпечним для життя і здоров'я, чи таким не є).

З одного боку, така законодавча конструкція ускладнює чітке тлумачення об'єктивної сторони злочину, створюючи підстави для правозастосовної варіативності. З іншого боку, відсутність деталізації дозволяє уникнути певних колізій, оскільки дає змогу тлумачити поняття «погроза» як окремий прояв психічного впливу, що визнається кримінально караним незалежно від форми насильства.

Наукова дискусія щодо розуміння поняття насильства у цьому контексті залишається актуальною. Так, В.О. Навроцький обґрунтовано вказує, що насильство слід розглядати виключно як фізичний вплив на організм людини, а погроза його застосування не охоплюється цим поняттям. З огляду на це, він пропонує виключити з кримінально-правової термінології згадку про фізичне й психічне насильство, замінивши її чіткою вказівкою на «насильство або погрозу його застосування», що відповідає логіці криміналізації та забезпечує більш точне законодавче формулювання [5, с. 181].

Таким чином, чинна редакція ч. 2 ст. 162 КК України потребує уточнення з урахуванням розмежування форм насильства та самостійного кримінально-правового значення погрози.

Оскільки чинне законодавство не встановлює конкретного розміру насильства, його кримінально-правова оцінка має проводитися в кожному конкретному випадку з урахуванням таких обставин, як існування сукупності кримінальних правопорушень чи конкуренції кримінально-правових норм (принцип «частини й цілого»). Наприклад, в Роз'ясненні Пленуму Верховного Суду України № 7 від 04.06.2010 (п. 11) зазначається: якщо склад злочину передбачає діяння, яке в поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, коли зміст діяння передбачає застосування фізичного насильства), то його правова оцінка має здійснюватися з урахуванням того, наскільки це діяння охоплено іншим складом

злочину та з огляду на санкції відповідних частин Особливої частини КК України. Якщо санкція відповідної статті (або частини статті) уже передбачає суворіший максимальний межовий розмір покарання, ніж це передбачено за відповідне діяння окремо, то таке діяння не підлягає окремій кваліфікації у складі сукупності злочинів (заподіяння умисного тілесного ушкодження середньої тяжкості при вчиненні розбою або вимагання охоплюється частиною статті 187 або частиною третьою статті 189 КК і не кваліфікується за ст. 122) [6].

На підставі таких підходів необхідно оцінювати і насильство в контексті посягання на недоторканність житла за ч. 2 ст. 162 КК України. Однак на практиці далеко не завжди застосовують ці підходи послідовно. Здебільшого використовуються два підходи: з першим підходом, якщо під час проникнення до житла були нанесені легкі тілесні ушкодження (тривалість яких не перевищує шести днів), побої або погроза вбивством, то такі дії кваліфікуються як сукупність злочинів: ч. 2 ст. 162 КК України у поєднанні з ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129 КК України

В інших випадках незаконне проникнення з насильством, що спричинило легкі тілесні ушкодження, або погроза застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, іноді кваліфікуються лише за ч. 2 ст. 162 КК України без виділення окремого складу кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Марін О.К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XII регіон. наук. -практ. конф., 9–10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 366–369

2. Жмур Ю. М. Кримінально-правова охорона недоторканності житла: проблеми законодавчої конструкції та правозастосування. // Вісник кримінального судочинства. – 2020. – № 3. – С. 45–50.

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів: ЗУ № 3886-IX від 18.07.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text>

4. Стоматов Е.Г. Кваліфікуючі ознаки порушення недоторканності житла особи // Юридичний науковий електронний журнал URL:http://lsej.org.ua/10_2024/139.pdf

5. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття: навч. посібн. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 376 с

6. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова 04.06.2010 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text>